

Božanstvo Pernate Zmije u mitologijama pretkolumbovske Amerike

Sažetak:

Na prostoru Amerike prije Kolumbova otkrića brojne su kulture i civilizacije razvile vlastite sustave vjerovanja i religije. Američke domorodačke civilizacije su nastajale, cvale i propadale, a svaka sljedeća baštinila je te modificirala i nadograđivala dostignuća one prethodne, što se događalo i na planu religije i mitologije. Ovaj rad prikazat će mitove o Pernatoj Zmiji, to jest Quetzalcóatlu ili Kukulkanu, bogu prisutnom u brojnim mezoameričkim mitologijama, poput olmečke, toltečke, majanske i astečke. Mit o Pernatoj Zmiji vremenom se proširio među domorodačkim američkim narodima te je stoga prošao kroz procese izmjene i evolucije, a naposljetku su svoju varijaciju konstruirali i španjolski osvajači.

Ključne riječi: Quetzalcóatl, Kukulkan, Pernata Zmija, mitologija, Asteci, Maje

Uvod

Mitologija je skup vjerovanja i mitova koji se prenose generacijama unutar određene zajednice. Mitovi ne moraju nužno biti vjerski, već mogu pričati priče o događajima i izuzetnim pojedincima kao što su junaci.¹ No zadržimo li se na religijskoj razini, mitovi sadrže priče o bogovima i postanku svijeta te pomažu u objašnjavanju i odgovaranju na ona pitanja na koja ljudi nisu imali odgovore. Primjerice, kako su nastale neke biljke, životinje ili prirodne pojave.² Mitologije kao sustavi mitova mogu pripadati religiji nekog određenog naroda,³ a ovaj će se

¹ Leo Rafolt, „Mitologija“, *Leksikon Marina Držića*, <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/mitologija/> (posjet 30. 4. 2025).

² *Encyclopedia Britannica*, s. v. „Myth“, <https://www.britannica.com/topic/myth/Myth-in-culture> (posjet 30. 4. 2025).

³ *Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje*, s. v. „Mitologija“, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/mitologija> (posjet 30. 4. 2025).

rad dotaknuti mita o jednom određenom božanstvu prisutnom u religijama Olmeka, Teotihuacána, Maja, Tolteka i Asteka – Quetzalcóatl u astečkoj i toltečkoj, odnosno Gucumatzu i Kukulkanu u majanskoj religiji. Sva ova imena zapravo znače „pernata zmija“, a u ovom radu ćemo hrvatski prijevod pisati velikim početnim slovima jer ćemo ga koristiti kao ime ovog božanstva. Za to smo se odlučili jer Quetzalcóatl ne povezujemo s majanskom Pernatom Zmijom, kao ni Kukulkana s olmečkom, niti Gucumatza s toltečkom. Ilustrirat će se mitološki i ikonografski prikazi Pernate Zmije u religijama ovih pet pretkolumbovskih civilizacija oslanjajući se na materijalne i pisane povijesne izvore, poput piramida u Chichén Itzi i Tuli te zapisa kao što su *Popol Vuh* i *Historia general de las cosas de Nueva España*.

Olmeci

Kako bismo otkrili podrijetlo Pernate Zmije, moramo zaviriti u povijest najranijih američkih kultura i civilizacija. Američki domorodci obitavali su u Sjevernoj Americi od oko 35 000 g. pr. Kr. Riječ je o skupinama ljudi koje su pristigle iz Azije preko kopnene veze koja je postojala između današnjih prostora sjeveroistočnog Sibira i Aljaske. Otapanjem ledenjaka pri završetku pleistocena i početku holocena spomenuta kopnena veza nestaje, čime nastaje Beringovo more koje je izoliralo američko stanovništvo od Starog svijeta sve do srednjeg vijeka. Prvi ljudi koji su nastanili Ameriku bili su na paleolitskom stupnju razvoja. S vremenom se među njima počinju formirati plemena i narodi, a prvom civilizacijom na području Srednje Amerike smatraju se Olmeci, koji su nastanjivali područje današnje meksičke savezne države Veracruz,⁴ a arheološka istraživanja pokazala su da se među najstarijim lokalitetima izdvaja San Lorenzo koji datira iz 12. st. pr. Kr.⁵

Olmeka je kultura prepoznatljiva po takozvanim orijaškim glavama, velikim kamenim skulpturama koje prikazuju ljudske glave. Ne možemo sa sigurnošću reći koga i što one predstavljaju, no jedna od teza iznosi pretpostavku da su one prikazi glava olmečkih vladara. Na planu religije, Olmeci su prepoznatljiviji po štovanju boga Jaguara, no uz njega su štovali i druge bogove koji su bili povezani s prirodnim pojavama i poljoprivredom, kao što je bog Kukuruz. Ta činjenica nije iznenađujuća jer, iako je riječ o prvoj mezoameričkoj kulturi na višem stupnju razvoja, ona je i dalje ostala agrarna. Zapravo, upravo je poljoprivreda bila temelj izdizanja Olmeka. Područje na kojem su Olmeci obitavali bilo je izuzetno plodno i bogato vodom, što je omogućilo sjedilački način života i razvoj civilizacije, kao i u slučaju razvoja civilizacija uz velike rijeke starog svijeta poput Nila, Eufrata i Tigrisa.⁶

U olmečki panteon smjestilo se i božanstvo Pernate Zmije.⁷ Pretpostavlja se da je Pernata Zmija zapravo „potomak“ legendarnog bića poznatog

⁴ Mirjana Polić Bobić, *Radanje hispanskoameričkog svijeta* (Zagreb: Naklada LJEVAK d. o. o., 2007), 44–46.

⁵ Kathleen Kupier, ur., *Pre-Columbian America: empires of the New World* (New York: Britannica Educational Publishing, 2011), 24.

⁶ Kupier, *Pre-Columbian America*, 24–28.

pod nazivom „olmečki zmaj“ koji je u olmečkom imaginariju bio sastavljen od kombinacije atributa jaguara, zmije, čovjeka, kajmana i ptice.⁸ Formiranje olmečke civilizacije smješta se u pretklasično ili formativno razdoblje (1500. g. pr. Kr. – 100. g.),⁹ a iz tog perioda potječu i brojni arheološki nalazi na kojima je vidljiv prikaz Pernate Zmije, poput raznih reljefa među kojima se kao jedan od najstarijih, a ujedno i najreprezentativnijih izdvaja spomenik br. 19 iz La Vente (slika 1). Navedeni reljef prikazuje zmiju na čijoj se glavi nalaze perje i kljun, čovjeka koji sjedi ispod zmije i nosi pokrivalo za glavu koje izgleda isto kao glava zmije prikazane na reljefu (s perjem i kljunom) te dva dugorepa kvecala. Osim tog spomenika, nailazimo i na prikaze Pernate Zmije s krilima koja joj naravno služe za let u nebo odakle dolazi kiša. U brojnim srednjoameričkim kulturama zmija je simbolički povezivana s vjetrovima koji su viđeni kao donositelji kiše, stoga je Pernata Zmija već u olmečkoj religiji nosila ulogu božanstva povezanog s vjetrom i kišom, što će baštiniti i njezini pandani u religijama drugih mezoameričkih domorodačkih naroda.¹⁰ La Venta je, isto kao i San Lorenzo, uništena, u osvajačkom napadu oko 400. g. pr. Kr. Postupno je cijela olmečka civilizacija propala, ali njezine su tekovine baštinitile druge civilizacije koje su se pojavile na području Srednje Amerike.¹¹

Slika 1. Spomenik br. 19 iz La Vente [prema „Ancientart“, „Tumblr“, <https://www.tumblr.com/ancientart/56170320246/olmec-circa-1400-400-bce-monument-19-from-la> (posjet 1. 5. 2025)].

Teotihuacán

Važno kulturno središte i jedno od najvećih urbanih naselja pretkolumbovske Amerike bio je Teotihuacán, grad smješten u blizini današnjeg grada Ciudad de México. Procjenjuje se da je na vrhuncu bio dom 150 000 ljudi.¹² Arheolozi su otkrili da su ulice Teotihuacána bile popločene, grad je imao sustav navod-

⁷ Isto, 28.

⁸ Karl Andreas Taube, „The Rainmakers: The Olmec and Their Contribution to Mesoamerican Belief and Ritual,“ u *Studies in Ancient Mesoamerican Art and Architecture: Selected Works by Karl Andreas Taube* 2 (2022): 69–71.

⁹ Kupier, *Pre-Columbian America*, 10.

¹⁰ Taube, „The Rainmakers,“ 71–76.

¹¹ Kupier, *Pre-Columbian America*, 32–33.

¹² Kupier, *Pre-Columbian America*, 38.

njavanja, a središte grada krasile su sakralne građevine uzduž takozvane Ulice mrtvaca, poput Sunčeve i Mjesečeve piramide i hrama posvećenog Pernatoj Zmiji, odnosno Quetzalcóatl. Quetzalcóatl nije jedino božanstvo koje su štovali u Teotihuacánu. Između ostalih, nalazimo i kult boga kiše Tláloc, a kultove tih božanstava baštinili su Asteci.¹³ U samom središtu Teotihuacána bila je smještena takozvana *Ciudadela* na kojoj se nalazio Quetzalcóatlov hram. Ovaj je hram sagrađen u obliku stepenaste piramide, a krasi ga kipovi i reljefi Pernate Zmije – zmijske glave oko kojih se nalazi perje kao što se griva nalazi oko lavlje glave. Toltečku civilizaciju smještamo u klasično razdoblje (koje je trajalo do otprilike 900. godine),¹⁴ a procjenjuje se da je propala u razdoblju između sredine 7. i 8. stoljeća.¹⁵

Usporedimo li ikonografske prikaze na pečatnim valjcima iz olmečke kulture i zidne slike iz Teotihuacána, nailazimo na istovjetnosti. Naime, Ol-

Slika 2. Glava Pernate Zmije iz Teotihuacána
[prema: Trenton Barnes, „Teotihuacan: Ciudadela,” *The Metropolitan Museum of Art*, <https://www.metmuseum.org/essays/teotihuacan-ciudadela> (posjet 1. 5. 2025)].

meci su na pečatnim valjcima padanje kiše ilustrirali na način da ona pada iz pernatog oka (na gornjem rubu oka nalazilo se perje, a ne trepavice ili obrve), poput suza. Isti prikaz pernatih očiju iz kojih kiši pojavljuje se i u Teotihuacánu, a identične per-nate oči nalaze se na cjelovitom prikazu Pernate Zmije. Pernata Zmija leti iznad drveća, a kiša pada ne samo iz njezinih očiju, već joj i iz usta izlazi voda. Očito je da je Pernata Zmija u Teotihuacánu smatrana donositeljem kiše, a najvjerojatnije je preuzeta iz olmečke kulture.¹⁶

Maje

Početak oblikovanja majanske civilizacije možemo pronaći već u pretklasičnom razdoblju. Njihova civilizacija proširila se na području današnje Gvatemale i poluotoka Yucatána gdje su nicala važna urbana središta kao što je Tikal.¹⁷ Ova je civilizacija dosegla svoj vrhunac u klasičnom razdoblju, između 250. i 900. godine.¹⁸ Kada govorimo o Majama, referiramo se na narod koji nije živio u cjelovitoj centraliziranoj državi, već su na prostorima koje

¹³ Polić Bobić, *Rađanje hispanskoameričkog svijeta*, 47.

¹⁴ Kupier, *Pre-Columbian America*, 37–40.

¹⁵ Polić Bobić, *Rađanje hispanskoameričkog svijeta*, 47.

¹⁶ Taube, „The Rainmakers,” 74–75.

¹⁷ Kupier, *Pre-Columbian America*, 35.

¹⁸ Isto, 47.

su naselili nicali brojni gradovi-države; *ergo*, njihovu civilizaciju bismo mogli usporediti s antičkom grčkom civilizacijom. Maje se izdvajaju od ostalih domorodačkih naroda po svojim dostignućima, poput pisma i preciznog kalendara.¹⁹ Arheološka istraživanja dokazala su da je postojala komunikacija i povezanost između Maja i Teotihuacána, a to se očituje u umjetničkom izričaju i istovjetnim božanstvima. Slabljenje civilizacije Maja podudara se sa slabljenjem Teotihuacána,²⁰ no kao što je to bio slučaj s Olmecima i Teotihuacánom, majanska dostignuća također nisu nestala, već su ih preuzeli drugi narodi. Narod Tolteka prvotno je obitavao sjeverno od Teotihuacána, no Tolteci su u kasnijem razdoblju migrirali južno, a to je rezultiralo stvaranjem majansko-toltečke društvene zajednice.²¹

Maje su štovali više bogova. Još u klasičnom razdoblju bili su štovani Itzamná, bog-stvoritelj, Bolon Tzacab,²² bog kiše Chac, Ek Chuah, bog kakaa i trgovaca, i drugi.²³ Brojni reljefi iz klasičnog perioda prikazuju božanstvo Pernate Zmije čije ime na jeziku Maja glasi Kukulkan. Riječ *Kukulkan* istovjetna je riječi *Quetzalcóatl* iz jezika náhuatl i obje označavaju Pernatu Zmiju.²⁴ Već smo spomenuli da je Pernata Zmija bila povezivana s vjetrom i kišom u kulturu Olmeka i Teotihuacána. U majanskim jezicima nailazimo na riječi *chan* i *can* koje označavaju nebo i zmiju te su homofone.²⁵ Riječ *k'uk'um* označava perje (kvecala).²⁶ Kombinacijom tih riječi stvoren je Kukulkan, Pernata Zmija, a zmija je izravno povezana s nebom odakle dolaze kiše i vjetrovi. Osim što se prikazi Pernate Zmije nalaze na brojnim reljefima, mitovi i legende o njoj zabilježeni su u pisanim izvorima. Među najdragocjenijim izvorima su *Popol Vuh* koji opisuje mitologiju majanskog plemena Quiché iz postklasičnog razdoblja i *Relación de las cosas de Yucatán* gdje se također prikazuje majanska religija iz postklasičnog razdoblja.²⁷

Popol Vuh je napisan sredinom 16. st. latinicom na jeziku quiché te je kopija starih majanskih tekstova koji su dakako bili pisani na majanskom logosilabičkom pismu. Kasnije je *Popol Vuh* preveden na španjolski jezik.²⁸ Za potrebe ovog rada kao izvor je poslužilo jedno od izdanja *Popol Vuh* na španjolskom jeziku. U čitanju i analizi ovog povijesnog izvora fokus je bio na dijelovima koji govore o mitološkoj Pernatoj Zmiji koja na jeziku quiché nosi ime *Gucumatz*.²⁹

¹⁹ Polić Bobić, *Rađanje hispanskoameričkog svijeta*, 48.

²⁰ Kupier, *Pre-Columbian America*, 48–49.

²¹ Polić Bobić, *Rađanje hispanskoameričkog svijeta*, 49.

²² Kupier, *Pre-Columbian America*, 62.

²³ Isto, 65–67.

²⁴ Isto, 62.

²⁵ Taube, „The Rainmakers,” 75.

²⁶ Isto, 78.

²⁷ Kupier, *Pre-Columbian America*, 63.

²⁸ Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje, s. v. „Popol Vuh,” <https://www.enciklopedija.hr/clanak/popol-vuh> (posjet 18. 4. 2025).

²⁹ Adrián Recinos, ur., *Popol Vuh*, (México: Fondo de Cultura Econica, 1960), 21.

Popol Vuh počinje s pričom o stvaranju svijeta i svega što postoji, pričom koju bismo mogli usporediti s biblijskim Postankom. *Popol Vuh* navodi da su u početku postojali samo mrak i bogovi, a među bogovima bio je i Gucumatx koji je bio prekriven zelenim i plavim perjem. Zatim se pojavila riječ – Gucumatx i bog Tepeu razgovarali su i dogovorili se da će stvoriti čovjeka. Tako je i bilo: stvoren je čovjek, ali i sve ostalo što postoji (dan, druga živa bića, itd.), a stvaranje se realiziralo riječima: „Neka bude...” Gucumatx je bio jako zadovoljan stvaranjem.³⁰ Ono što su bogovi htjeli bili su ljudi koji će ih štovati, hraniti i zazivati, međutim, ti su se prvi ljudi otuđili od bogova, a čak se i njihovo fizičko obličje deformiralo i unakazilo. Nezadovoljni bogovi poslali su potop i izbrisali prve ljude s lica Zemlje.³¹

Tepeu i Gucumatx, koji su nazvani Stvarateljima i Roditeljima, odlučili su ponovo stvoriti ljude. Ovi su ljudi trebali biti njihova prosvijetljena djeca i civilizirani sluge koji će ih uzdržavati i hraniti. Tijela tih ljudi bogovi su napravili od kukuruza. Ovi su ljudi otkrivali i istraživali, pa su tako otkrili i spoznali sve čega ima na svijetu. To se bogovima nije sviđelo pa su odlučili spustiti maglu na njihove oči kako bi mogli vidjeti samo ono što se nalazi točno ispred njih. Magla je uništila sva njihova znanja i spoznaje. Ti su ljudi bili pleme Quiché.³²

S vremenom je pleme Quiché postajalo sve veće i sve moćnije, zahvaljujući kraljevima Cotuháu i Gucumatzu. Gucumatx je doista bio čudesan kralj nevjerojatnih sposobnosti. Sedam se dana uzdizao u nebo i sedam se dana spuštao u podzemlje, koje su nazivali *Xibalbá*. Gucumatx je imao sposobnost mijenjanja oblića i pretvarao se u zmiju, orla, jaguara, ali i u krv. Svi drugi vladari i gospodari bojali su se Gucumatza i njegovih čudesnih moći te je on ostao upamćen u narodu i među svojim nasljednicima.³³

Već smo napomenuli da opis stvaranja svijeta i ljudi podsjeća na Bibliju – stvaranje riječju, postanak ljudi, oduševljenje stvorenjem, ljudsko odmetništvo, kažnjavanje potopom, novi ljudi, uništavanje njihovih spoznaja, odabrani narod koji je vodio kralj nad kraljevima itd. Iako je *Popol Vuh* majanski domorodački tekst, njegov najstariji sačuvani primjerak, kao što smo napomenuli, potječe iz sredine 16. stoljeća kada su španjolska osvajanja već uzela maha u Novom svijetu. Logično je pretpostaviti da je došlo do španjolskog utjecaja. Međutim, neke od spomenutih elemenata nalazimo i kod drugih mezoameričkih domorodačkih naroda, kao što je potop koji je sasvim vjerojatan u tom dijelu svijeta bogatom vodom i padalinama. Stoga ne možemo sa sigurnošću reći u kolikoj je mjeri prisutan utjecaj kršćansko-europskog svjetonazora.³⁴ Usredotočimo li se na lik Gucumatza, ponovno bismo mogli naći poveznicu s Biblijom jer je Gucumatx na početku stvoritelj (kao Otac), a kasnije kao kralj

³⁰ Recinos, *Popol Vuh*, 23–24.

³¹ Isto, 28–30.

³² Isto, 103–107.

³³ Isto, 149–150.

³⁴ Miguel Rivera Dorado, „¿Influencia del cristianismo en el Popol Vuh?“, *Revista Española de Antropología Americana* 30 (2000): 157–158.

„izabranog“ naroda (kao Sin). Iako je teško odoljeti dubljem ulasku u ovu tematiku, moramo se zadržati unutar okvira teme rada koji obuhvaća evoluciju Pernate Zmije.

Gucumatx na početku *Popol Vuh*a nije fizički opisan osim spomenutog detalja da je bio prekriven zelenim i plavim perjem. No samo ime Guccumatx otkriva da se radi o Pernatoj Zmiji kada se ono prevede s jezika quiché. Ovaj bog je okrunjen naslovom boga-stvoritelja koji i daruje i kažnjava, koji je i na nebu i u podzemlju. Najzanimljiviji dio prikaza Guccumatxa u ovoj legendi je njegovo obličje – Guccumatx se spominje kao kralj ljudi kojeg su naslijedili drugi veliki kraljevi. Upravo u ovome pronalazimo Guccumatxovu antropomorfizaciju koje u starijim prikazima Pernate Zmije nije bilo. Unatoč tome, ne napušta se tradicionalno obličje ovog božanstva jer se navodi da je Guccumatx mijenjao obličje, između ostalog i u zmiju i u pticu.

Djelo pod naslovom *Relación de las cosas de Yucatán* napisao je franjevac Diego de Landa. Sredinom 16. stoljeća Landa je došao na Yucatán gdje je počeo istraživati kulturu, religiju i svakodnevicu Maja, a čak i prirodna obilježja područja koje je nastanjivao ovaj domorodački narod. Suprotno dotad uvriježenoj miroljubivoj franjevačkoj evangelizaciji američkih domorodaca, Landa je prakticirao kažnjavanje američkih domorodaca koji su ostali privrženi svojoj staroj religiji. *Relación de las cosas de Yucatán* dovršena je 1566. godine i vrlo je važan izvor za istraživanje kulture i civilizacije Maja.³⁵

U svome djelu Diego de Landa donosi i legendu o Kukulkanu. Domorodački narod Itzá naselio se na poluotoku Yucatánu, a onamo je došao i Kukulkan, iako se ne zna je li došao istovremeno kada i narod Itzá, prije ili možda poslije njih. Kukulkan je bio cijenjen vladar grada Chichén Itze, nije imao ni ženu ni djecu, a o njegovoj važnosti svjedoči činjenica da su ga smatrali bogom i na Yucatánu i na području Meksika, a u Chichén Itzi njemu u čast sagrađen je i hram. Kukulkanu se pripisuje i zasluga osnivanja grada Mayapána koji je tako nazvao kako bi grad nosio ime po svim Majama, za razliku od Chichén Itze koju je narod Itzá nazvao po sebi. U Mayapánu je također sagrađen hram u čast Kukulkanu. Kukulkan je ostao nekoliko godina vladati na Yucatánu, a onda je otišao ostavivši stanovnike u miru i prijateljstvu te se uputio prema Meksiku.³⁶ Landa također bilježi blagdan *Chic-Kabán* koji se slavio u čast Kukulkanu u mjesecu Xul. Vjerovalo se da je nakon svog odlaska s Yucatána Kukulkan otišao na nebo gdje se pridružio drugim bogovima. Uoči ovog blagdana se postilo, a kada je došao dan proslave, velika je procesija išla prema Kukulkanovom hramu gdje su se podigle zastave od perja i prinosile razne žrtve, između ostalog i hrana i plodovi. Nakon toga se Kukulkan spuštao s neba kako bi uzeo darove i žrtve koje su mu ljudi pružili.³⁷

Za razliku od prikaza Kukulkana u knjizi *Popol Vuh*, Landinom Kukulkanu nije pridodan životinjski atribut, to jest, ne spominje se kao nadnaravno

³⁵ Polić Bobić, *Rađanje hispanskoameričkog svijeta*, 140–141.

³⁶ Diego de Landa, *Relación de las cosas de Yucatán* (Pariz: Arthus Bertrand, 1864), 34–38.

³⁷ Landa, *Relación de las cosas de Yucatán*, 298–302.

biće zmije s perjem. Kukulkan je Landa opisao kao vladara od velike važnosti koji je zbog toga poistovjećen s božanstvom. Poveznica s Pernatom Zmijom ostaje u njegovom imenu i u jednom detalju koji Landa navodi za vrijeme proslave *Chic-Kabána*, a to su zastave od perja podizane u Kukulkanovom hramu. Međutim, u podnožju stepenica Kukulkanovog hrama u Chichén Itzi nalaze se velike glave pernatih zmija, što je dokaz da se Kukulkan nije prestao povezivati s Pernatom Zmijom.

Slika 3. El Castillo (Kukulkanova piramida), Chichén Itzá [prema: „Chichen Itza Pyramid,” Chichén Itzá Wonder of the World, <https://www.chichenitza.com/chichen-itza-pyramid> (posjet 2. 5. 2025)].

Tolteci

Nakon 900. godine počinje postklasično razdoblje američke povijesti koje traje do španjolskog dolaska u današnji Meksiko i osvajanja tog područja u dvadesetim godinama 16. stoljeća. Postklasično razdoblje obilježio je uspon dviju civilizacija – toltečke i astečke.³⁸ Tolteci su narod iz Središnje Amerike koji do danas ostaje zagonetan, što zbog problema glede preciznog kronološkog smještaja početka njihove civilizacije, što zbog miješanja mitologije i činjenica u zapisima o njihovoj najranijoj povijesti. Tradicionalno se središtem toltečke civilizacije smatra grad Tollan, odnosno Tula. Prema legendi, Tulom je vladao kralj Topiltzin Quetzalcóatl, čije ime na jeziku náhuatl znači Pernata Zmija. Taj se vladar sukobio s Tezcatlipocom nakon čega napušta Tulu i odlazi do Meksičkog zaljeva gdje je odlučio zaploviti na splavi načinjenoj od zmija. Ovaj mit i njemu slične varijante prisutne su u predajama više domorodačkih naroda, primjerice u majanskoj se govori o dolasku Kukulkana (Quetzalcóatlovog pandana) sa zapada.³⁹

³⁸ Kupier, *Pre-Columbian America*, 72.

³⁹ Isto, 79–80.

Spomenuta isprepletenost mitologije i povijesnih činjenica potencijalno se očituje upravo u ovoj legendi. Toltečka civilizacija je u ranijim razdobljima više ličila Teotihuacánu, međutim došlo je do promjene društvene strukture uzrokovane klasnim sukobima u kojima je vojnička kasta nadvladala dotad dominantnu svećeničku kastu. Navedene promjene dovele su do ekspanzionističke politike i migracija.⁴⁰ Već je bilo riječi o toltečkim migracijama i formiranju majansko-toltečke zajednice,⁴¹ a arheološka istraživanja dokazala su zapanjujuće sličnosti među nalazištima u Tuli i Chichén Itzi, poput zmijskih stupova.⁴²

Dakle, legende govore o Quetzalcóatlu kao o vladaru, čovjeku, koji je s božanstvom Pernate Zmije povezan svojim imenom, identično kao što je bilo i u slučaju s Kukulkanom u Landinom djelu *Relación de las cosas de Yucatán*, a zmije kao bića spominju se samo na njegovom plovilu kojim je otputovao u smjeru istoka. Očigledno se legenda proširila po Srednjoj Americi u različitim varijantama, što podupire tezu o prijenosu i baštinjenju kulturnih i intelektualnih tekovina među različitim domorodačkim srednoameričkim narodima.

Asteci

Naposljetku, dolazimo do astečke civilizacije. Država Asteka je zapravo bila zajednica više naroda među kojima je dominirao narod Mexica sa središtem u Tenochtitlánu. Jedna od poveznica ovih naroda bio je njihov zajednički jezik náhuatl.⁴³ Baš kao i u slučaju Tolteka, geneza Asteka uključuje mitološku priču. Prema predaji, Asteke je iz njihove pradomovine na područje Tenochtitlána doveo bog Huitzilopochtli.⁴⁴ Uz Huitzilopochtlija i druge bogove kao što su bog kiše Tláloc i božica plodnosti Tlazoltéotl, Asteci su štovali i Pernatu Zmiju – Quetzalcóatla koji je tradicionalno poznat kao bog vjetera.⁴⁵ Međutim, uz Quetzalcóatla se vežu i druge legende, a jedna od njih navodi da je čovječanstvo stvarano više puta, ali je svaki put nestajalo zbog nekog katastrofalnog događaja. Zadnje stvaranje čovječanstva izvršio je Quetzalcóatl kada je stvorio nove ljude koristeći kosti onih davno umrlih i svoju vlastitu krv.⁴⁶ Također je među Astecima zabilježena legenda o vladaru-svećeniku Topiltzinu Quetzalcóatlu koju su, uz brojne druge stvari, preuzeli od Tolteka. Izuzetno dragocjen pisani izvor za istraživanje astečke povijesti, kulture i religije je djelo *Historia general de las cosas de Nueva España*.⁴⁷

⁴⁰ *Encyclopedia Britannica*, s. v. „Quetzalcóatl,” <https://www.britannica.com/topic/Quetzalcoatl> (posjet 25. 4. 2025).

⁴¹ Polić Bobić, *Rađanje hispanskoameričkog svijeta*, 49.

⁴² Kupier, *Pre-Columbian America*, 81–82.

⁴³ Isabel Laack, *Aztec Religion and Art of Writing: Investigating Embodied Meaning, Indigenous Semiotics, and the Nahuatl Sense of Reality* (Leiden i Boston: Brill, 2019), 1–3.

⁴⁴ Laack, *Aztec Religion and Art of Writing*, 85–86.

⁴⁵ Polić Bobić, *Rađanje hispanskoameričkog svijeta*, 65–67.

⁴⁶ Laack, *Aztec Religion and Art of Writing*, 82–83.

⁴⁷ Bernardino de Sahagún, *Historia general de las cosas de Nueva España*, sv. 1 (México: Imprenta por Ciudadano Alejandro Valdés, 1829).

Historia general je kapitalno djelo franjevca Bernardina de Sahagúna koji je stigao u Ameriku kao evangelizator.⁴⁸ Ova se historija sastoji od više knjiga, a za potrebe ovog rada najrelevantnije su knjige koje govore o bogovima, točnije o Quetzalcóatl. Spomenuta legenda koja je preuzeta od Tolteka nalazi se u III. knjizi *Historije general* te navodi da je Quetzalcóatl ljude naučio brojnim vještinama i zanatima. Bio je na čelu Tule koja je za vrijeme njegove vladavine bila izuzetno prosperitetna s mnoštvom hrane u izobilju, materijalnim bogatstvom i mnoštvom šarenih lijepih ptica. Blagostanju dolazi kraj kada u Tulu stižu Tezcatlipoca, Tlacabepan i Huitzilopochtli. Tezcatlipoca je pod krinkom ponudio Quetzalcóatl piće koje je navodno ljekovito, no radilo se o prevari i Quetzalcóatl je popio opojni napitak.⁴⁹ Ovo je bio tek početak nevolja za Tulu jer su Tezcatlipoca, Tlacabepan i Huitzilopochtli među stanovništvom Tule počeli poticati nasilje i širiti bolesti, a došlo je i do vala ubojstava.⁵⁰ Quetzalcóatl napušta Tulu, s njime nestaju i sve lijepe ptice koje su dotad bile ondje, a sva njegova vrijedna imovina je ili zakopana ili spaljena. Na svojem je putu Quetzalcóatl na više mjesta ostavio znamenje, poput utisnutih dlanova u stijeni i strijele kojom je probio jedno stablo, ali se i ponovo susretao s Tezcatlipocom i drugim bogovima koji su mu otežavali put. Naposljetku je došao do obale i zaplovio Meksičkim zaljevom.⁵¹

Navedene legende opisuju Quetzalcóatla kao stvoritelja (poput Gucumatza u *Popol Vuhu*) i kao dobrog vladara i civilizatora čije kraljevstvo propada zbog Tezcatlipoce i niza nesretnih događaja koje je izazvao (kao i u toltečkoj mitologiji). Ponovo ne nailazimo na zoomorfni prikaz Quetzalcóatla, već na antropomorfni, i ponovo uočavamo jednu poveznicu s Pernatom Zmijom (osim naravno njegovog imena), a to su ptice lijepog šarenog perja. Sahagún je napisao da su te ptice u velikom broju bile prisutne u Tuli kada je Quetzalcóatl njome vladao, ali s njegovim odlaskom, odlaze i ptice.

Sastavni dio legende o Quetzalcóatlovom odlasku je i legenda o njegovom povratku. Konkvistador Hernán Cortés u svom pismu kralju Karlu V. prepričava svoj razgovor s Montezumom u kojem Montezuma govori da Asteci nisu starosjedioci u toj zemlji, već da su došli onamo vođeni velikim gospodarom. Gospodar je želio zatim otići iz te zemlje, ali su njegovi podanici našli žene u toj zemlji, osnovali obitelji i nisu htjeli poći za njim te ga više nisu priznavali kao svog gospodara. Tada je gospodar otišao, a u narodu je ostalo vjerovanje da će jednog dana doći njegovi potomci i osvojiti tu zemlju i pokoriti njezine stanovnike. U skladu s time kako su Cortés i njegovi ljudi opisali odakle dolaze, a to je odande odakle izlazi Sunce, i kako su prikazali svog kralja, Montezuma i njegovi sunarodnjaci vjerovali su da je taj kralj njihov gospodar.⁵²

⁴⁸ Josip Štrkalj, „Reprezentacija astečke religije u djelu *Historia general* Bernardina de Sahagúna (1499. – 1590),“ *Pro tempore* 17 (2022): 327–328.

⁴⁹ Sahagún, *Historia general*, 243–246.

⁵⁰ Isto, 251–254.

⁵¹ Isto, 255–259.

⁵² Hernán Cortés, *Cartas y relaciones de Hernán Cortés al Emperador Carlos V* (Pariz: Imprenta Central de los Ferro-Carriles A. Chaix y C^a, 1866), 86.

Izrijeком se ne spominje da Montezuma misli da je kralj Karlo Quetzalcóatl, no najvjerojatnije je da se Montezuma referira na legendu o Topiltzinu Quetzalcóatlu.⁵³ Kasnije se javljaju i varijante legende prema kojima su Montezuma i Asteci vjerovali da je Cortés Quetzalcóatl. Te se varijante pojavljuju relativno brzo nakon španjolskog osvajanja astečke države, a jedan od prvih tko je poistovjetio Cortésa i Quetzalcóatla je Sahagún.⁵⁴ Važno je istaknuti da se i prije dolaska Španjolaca vjerovalo u Quetzalcóatlov povratak,⁵⁵ samo što nije postojalo proročanstvo ili legenda u kojoj se to božanstvo poistovjećivalo s Cortésom. Kao što smo već istaknuli, Quetzalcóatla i legende o njemu Asteci su preuzeli od Tolteka, a valja istaknuti da su i sami kreirali legendu, ili bolje rečeno genealogiju po kojoj oni potječu od Topiltzina Quetzalcóatla. Preuzimanje ovog mita od starosjedioca i integracija njih samih u tu mitologiju poslužila je Astecima za legitimizaciju preuzimanja vlasti na tom području, a nesumnjivo je njihova vlast legitimna, ako su potomci drevnog toltečkog vladara.⁵⁶

Slika 4. Zoomorfni slikovni prikaz Pernate Zmije iz Historije general [prema: „Quetzalcoatl (diety),“ Digital Florentine Codex, <https://florentinecodex.getty.edu/search?tags=tag%7C10009%7CQuetzalcoatl+%28diety%29%7Ceng&view=image> (posjet 2. 5. 2025)].

⁵³ David Carrasco, *Quetzalcóatl and the Irony of the Empire: Myths and Prophecies in the Aztec Tradition*, Revised Edition (Boulder: University Press of Colorado, 2000), 40.

⁵⁴ Carrasco, *Quetzalcóatl and the Irony of the Empire*, 48.

⁵⁵ Isto, 192.

⁵⁶ Isto, 155.

Slika 5. Antropomorfni slikovni prikaz Quetzalcóatla iz *Historije general* (prema: „Quetzalcoatl (diety),“ *Digital Florentine Codex*).

Zaključak

Služeći se materijalnim, slikovnim i pisanim povijesnim izvorima konstruiran je kratki pregled evolucije pretkolumbovskog srednjoameričkog božanstva Pernate Zmije. Najstariji spomeni i prikazi ovog božanstva datiraju iz 2. tisućljeća prije Krista za vrijeme pretklasičnog razdoblja. Tada nastaje mit u kojem je Pernata Zmija zoomorfno božanstvo vjetra i donositelj kiše. U klasičnom razdoblju i dalje preživljava ista slika ovog božanstva, a njegov se kult širi Srednjom Amerikom. Što se više približavalo postklasičnom razdoblju, uloga Pernate Zmije se modificirala. Nekadašnji bog vjetra postao je i bog-stvoritelj, bog-civilizator te legendarni vladar u mnogim mezoameričkim domorodačkim narodima i kulturama. Kao što smo spomenuli, vjetar je percipiran kao donositelj kiše. Kiša je voda koja donosi život, stoga je logično da se Pernata Zmija pro-

glasi stvarateljem. Uz to modificiranje uloge, dogodila se i promjena prikaza božanstva Pernate Zmije u kojoj ona postaje čovjek.

Korpus povijesnih izvora i literature o Pernatoj Zmiji izuzetno je velik, a nakon dugog i detaljnog istraživanja na ovu bi se temu mogla napisati vrlo opsežna knjiga. Kratko smo se dotaknuli i komparativne religijske perspektive jer se sličnosti s mitovima o Pernatoj Zmiji mogu pronaći i u drugim religijama. Ovaj rad predstavlja dobru ishodišnu točku za daljnje istraživanje Pernate Zmije i pruža samo jednu perspektivu u proučavanju ovog božanstva. Dakako, za detaljnije informiranje o temi trebalo bi se okrenuti literaturi ponajprije na španjolskom i engleskom jeziku.

Bibliografija

Izvori

Cortés, Hernán. *Cartas y relaciones de Hernán Cortés al Emperador Carlos V.* Pariz: Imprenta Central de los Ferro-Carriles A. Chaix y C^a, 1866.

Landa, Diego de. *Relación de las cosas de Yucatán.* Pariz: Arthus Bertrand, 1864.

Recinos, Adrián, ur. *Popol Vuh.* México: Fondo de Cultura Econica, 1960.

Sahagún, Bernardino de. *Historia general de las cosas de Nueva España*, sv. 1. Priredio Carlos María de Bustamante. México: Imprenta por Ciudadano Alejandro Valdés, 1829.

Literatura

Carrasco, David. *Quetzalcóatl and the Irony of the Empire: Myths and Prophecies in the Aztec Tradition, Revised Edition.* Boulder: University Press of Colorado, 2000.

Encyclopedia Britannica, s. v. „Myth.“ <https://www.britannica.com/topic/myth/Myth-in-culture> (posjet 30. 4. 2025).

_____. „Quetzalcóatl,“ <https://www.britannica.com/topic/Quetzalcoatl> (posjet 25. 4. 2025).

Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje, s. v. „Mitologija.“ <https://www.enciklopedija.hr/clanak/mitologija> (posjet 30. 4. 2025).

_____. „Popol Vuh.“ <https://www.enciklopedija.hr/clanak/popul-vuh> (posjet 18. 4. 2025).

Kupier, Kathleen, ur. *Pre-Columbian America: empires of the New World.* New York: Britannica Educational Publishing, 2011.

Laack, Isabel. *Aztec Religion and Art of Writing: Investigating Embodied Meaning, Indigenous Semiotics, and the Nahua Sense of Reality.* Leiden i Boston: Brill, 2019.

Polić-Bobić, Mirjana. *Rađanje hispanskoameričkog svijeta.* Zagreb: Naklada LJEVAK, 2007.

Rafolt, Leo. „Mitologija.“ *Leksikon Marina Držića.* <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/mitologija/> (posjet 30. 4. 2025).

Rivera Dorado, Miguel. „¿Influencia del cristianismo en el Popol Vuh?.“ *Revista Española de Antropología Americana* 30 (2000): 137–162.

Štrkalj, Josip. „Reprezentacija astečke religije u djelu Historia general Bernardina de Sahagúna (1499. – 1590.).“ *Pro tempore*, 17 (2022): 323–347.

Taube, Karl Andreas. „The Rainmakers: The Olmec and Their Contribution to Mesoamerican Belief and Ritual.“ *Studies in Ancient Mesoamerican Art and Architecture: Selected Works by Karl Andreas Taube* 2 (2022): 69–97.

Slikovni prilozi

Slika 1. Spomenik br. 19 iz La Vente [prema: Tumblr. „Ancientart.“ <https://www.tumblr.com/ancientart/56170320246/olmec-circa-1400-400-bce-monument-19-from-la> (posjet 1. 5. 2025)].

Slika 2. Glava Pernate Zmije iz Teotihuacána [prema: Barnes, Trenton. „Teotihuacan: Ciudadela.“ *The Metropolitan Museum of Art.* <https://www.metmuseum.org/essays/teotihuacan-ciudadela> (posjet 1. 5. 2025)].

Slika 3. El Castillo (Kukulkanova piramida), Chichén Itzá [prema: *Chichén Itzá Wonder of the World.* „Chichen Itza Pyramid.“ <https://www.chichenitza.com/chichen-itza-pyramid> (posjet 2. 5. 2025)].

Slika 4. Zoomorfni slikovni prikaz Pernate Zmije iz *Historije general* [prema: *Digital Florentine Codex.* „Quetzalcoatl (diety).“ <https://florentinecodex.getty.edu/search?tags=tag%7C10009%7CQuetzalcoatl+%28diety%29%7Ceng&view=image> (posjet 2. 5. 2025)].

Slika 5. Antropomorfni slikovni prikaz Quetzalcóatla iz *Historije general* [prema: *Digital Florentine Codex.* „Quetzalcoatl (diety).“ <https://florentinecodex.getty.edu/search?tags=tag%7C10009%7CQuetzalcoatl+%28diety%29%7Ceng&view=image> (posjet 2. 5. 2025)].

The Feathered Serpent Deity in the Mythologies of Pre-Columbian America

Abstract:

In America before Columbus's discovery, numerous cultures and civilizations developed their own belief systems and religions. Native American civilizations arose, flourished and collapsed, and each subsequent civilization inherited, modified and built on the achievements of the previous one, and this also happened in terms of religion and mythology. This paper will present the myths of the Feathered Serpent, that is, Quetzalcóatl or Kukulcan, a god present in numerous Native American mythologies, such as Olmec, Toltec, Mayan, and Aztec. The myth of the Feathered Serpent spread over time among the Native American peoples and therefore went through a process of modification and evolution, and finally the Spanish conquerors constructed their own version.

Keywords: Quetzalcóatl, Kukulcan, Feathered Serpent, mythology, Aztecs, Mayans

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 20 2025.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XX, broj 20, 2025.

Glavna i odgovorna urednica
Marija Bišćan

Zamjenik glavne urednice
Ruben Prstec

Uredništvo

Filip Bačurin
Marija Bišćan
Adrian Filčić
Nera Kapustić
Karlo Košir
Ivan Moškato
Marko Perišić
Ruben Prstec
Matija Pudić

Urednici pripravnici

Tita Mikulaš
Benjamin Pintarec

Redakcija

Filip Bačurin
Marija Bišćan
Adrian Filčić
Nera Kapustić
Karlo Košir
Tita Mikulaš
Ivan Moškato
Marko Perišić
Benjamin Pintarec
Ruben Prstec
Matija Pudić

Tajnik Uredništva

Marko Perišić

Recenzenti

dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Arijana Kolak Bošnjak
dr. sc. Inga Vilogorac Brčić
dr. sc. Neven Budak
dr. sc. Mihovil Dabo
dr. sc. Vinko Korotaj Drača

dr. sc. Stipe Grgas
dr. sc. Branimir Janković
dr. sc. Maja Katušić
Dea Marić
dr. sc. Lidija Nikočević
dr. sc. Ana Rajković Pejić
dr. sc. Filip Šimetin Šegvić
dr. sc. Luka Špoljarić
dr. sc. Peter Štih
dr. sc. Nikola Tomašegović
dr. sc. Hrvoje Tutek
dr. sc. Nada Zečević
Andrija Živković

Lektura za hrvatski jezik

Antonia Buti
Nikolina Fajt
Grgur Gržetić
Lorenia Jantolek
Nera Kapustić
Mihaela Pokrivač
Martina Prosen

Lektura za engleski jezik

Marko Perišić
Ruben Prstec
Matija Pudić

Oblikovanje

FF Press

Izdavač

Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Tisak

d. o. o. Studio moderna

Naklada

Tiskano u 75 primjeraka.

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove i mišljenja autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa finansijski je omogućeno:

sredstvima koja je ustupio Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

sredstvima dobivenim na Natječaju za studentske programe Studentskog zbora Sveučilišta u Zagrebu

Redakcija časopisa Pro tempore im iskreno zahvaljuje na finansijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva

Odsjek za povijest

(za: Uredništvo Pro tempore)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

Kontakt

casopis.protempore@gmail.com

Web-stranica

<https://protempore.ffzg.unizg.hr/>